

*''Och heerkes, wat ben ik
blij dat ik hier ben...''*

Van een kerstfeest op de arme heide in Houtigehage anno 1908

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen.
tel. 0511-541920, internet <http://home.hetnet.nl/~oudachtkarspelen>

Recente opname van de N.H. kerk te Rottevalle. (Foto: D.R. Wildeboer)

"Geen enkele genodigde, die niet van harte gaarne de uitnodiging aannam. Een paar oude stakkers, die wel een half uur van het gebouw afwoonden, waren toch ook zo hartelijk blijde. "Of het niet te koud voor hen was en te ver", vroeg de zuster. Ze lachten eens en gooiden het hoofd opzij en zeiden: "Och kom, te ver of te koud? neen hoor! Als we uit bedelen gaan, dan gaan we heel wat verder".

Inleiding

Een eeuw geleden en vele jaren daarvoor, was honger, armoede en drankmisbruik nog dagelijks kost onder het volk van Houtgehage, Surhuisterveensterheide (nu Boelenslaan) en Harkema. Een man, die zich het lot aantrok van de heidebewoners, was ds. Johannes Antonie Visscher, die in 1903 zijn intrede deed als predikant bij de hervormde gemeente te Rottevalle.

De dominee was toen 25 jaar oud en Rottevalle was zijn eerste gemeente. Destijds maakte hij ook kennis met de uitgestrekte heidewereld in de buurt van het dorp. In die dagen was het een godvergeten oord, waar mensen in de letterlijke zin van het woord bij tientallen zijn verhongerd op slechts enkele kilometers van de 'beschaafde wereld'. Deze trok zich niet bijster veel aan van het leed dat er onder deze bevolking geleden werd en de onmenselijke verwording die daar het gevolg van was.

Aan de slag

Toen de predikant in Rottevalle was beroepen, had deze nog nooit van Rottevalle gehoord. Geen wonder, want de man was van afkomst een Rotterdammer, die in deze stad onder andere had geholpen bij de evangelisatie en het reclasseringswerk. Het eerste wat ds. Visscher voor de Houtigehaagsterheide en omgeving gedaan heeft, was het verkennen van de streek, het contact opnemen met de bevolking, die toen nogal berucht was. Er werden door de bittere nood gedwongen dieverijen gepleegd, het mes zat bij sommigen nogal los in de zak en het misbruik van sterke drank was een groot probleem, zoals ook op vele andere plaatsen. De bevolking op de heide leidde vaak een ongebonden leven. Er was een

merkwaardige toegankelijkheid voor primitief geloof en bijgeloof, ook voor principiële anti-onkerkelijkheid. Er was niet echt een vruchtbare voedingsbodem voor het evangelie dat ds. Visscher bracht. De bewoners voelden zich eerder aangetrokken tot het communisme en het socialisme. In 1906 werd te Houtgehage het gebouw 'Noord-Jeruël' evangelisatiepost en 'arbeidsbureau' gesticht aan de weg, die nu officieel 'Ds. Visscherweg' heet.

Dominee Van der Wende, een collega van Visscher en uit het zelfde filantropische hout gesneden, zwaaide hier de scepter. Van der Wende deelde in de winter van 1904-1905 snert uit aan de armen. Er was een straatversje over: "Snert, snert, snert, zoo roept de gansche bende, als je snert wilt hebben, dan naar Van der Wende". Mensen die niks van de kerkelijke aalmoes moesten hebben, zoals communisten, verzonnen er een variant op: "Snert, snert, snert, zoo roept de gansche bende, die zich wil bekeren, gaat naar Van der Wende". Dominee ging op bezoek in de keten (er waren meer dan honderd plaggenhutten in die jaren), sprak met de mensen en leerde hun grote noden kennen, op geestelijk, maar vooral ook op materieel gebied. Samen met zijn vrouw trok hij met een klein orgeltje de heide op en brachten daar het evangelie. Ze waren er van overtuigd dat niet kon worden volstaan met het uitdelen van tractaatjes, daar waar in de eerste plaats behoefte was aan brood en werk. De predikant huldigde het 'christendom van de daad'. "Hier moet iets gebeuren. Met preken alleen red ik het niet".

Oprichting vereniging

"Noord-Jeruël", het wit gepleisterde evangelisatiegebouw aan de toen nog modderige weg, werd de uitvalsbasis van waaruit de uitgestrekte heidevelden werden ontgonnen. Ds. Visscher, type van de romanticus, de grote idealist, beschikte ook over zakelijke talenten. Hij was een veelzijdig man. Niet alleen was hij zijn tijd ver vooruit voor wat betreft zijn visie op wat wij de nu de 'achtergebleven gebieden' noemen, niet alleen verstond hij de kunst van psychologisch inzicht de mentaliteit van de heidebevolking te peilen, hij wist ook daadwerkelijk

het geld en de organisatievorm te vinden om de ontginning van ettelijke hectaren heideveld (van Houtgehage tot Groninger Opende) door te zetten. Daartoe werd in 1909 de 'Vereniging voor landkolonisatie en inwendige zending' opgericht, die honderden heidsjers aan werk en brood hielp. Het aanzien van het landschap veranderde zo radicaal, dat van de heide nog maar een heel klein stukje overbleef. Zo langzamerhand verdwenen de spitketen en de modderreden werden verhard. Maar ds. Visscher wilde de arbeiders ook blijvende werkgelegenheid verschaffen. Hij vond onder de notabelen van Smallerland een bondgenoot in de burgemeester Albertus Bruins Slot. In 1904 werd de 'Vereniging ter bevordering van stoffelijke en zedelijke belangen van de bewoners van Houtgehage en Omstreken' opgericht. Meteen werd besloten om vier hectare dennenstobbengrond aan te kopen en dit door werklozen te laten ontginnen. Vanaf dat moment bleef de inzameling van geld de belangrijkste activiteit.

De predikant toonde zich een uitstekende fondsenwerver door bedelbrieven door het hele land te sturen met een foto van 'de arme Friese heide'. De baten werden besteed aan het scheppen van werkgelegenheid. Houtgehage kreeg een klompenmakerij, een zakjesplakkerij en een mandenmakerij waar enkele tientallen mannen aan de slag gingen.

Naar Den Haag

Om zijn werk voor 'de arme Friese heide' krachtiger te kunnen doen dan door plaatselijk werk alleen, vertrok ds. Visscher in 1909 naar Den Haag. Evangelisten namen zijn werk over; in Houtgehage de heer Van der Wende, in Groninger Opende was dit Ekkelboom. Verder de twee 'zusters', de dames Van Marle en Machielssen, die ook vanuit Opende evangeliseerden. De dominee ging onvermoeid door met het houden van lezingen en het schrijven van boeken en krantenartikelen. De rustige rust in de 'betere kringen' werd wreed verstoord door de angstwekkende confrontatie met het heideleven.

Ook de huidige bewoners van Houtgehage, Boelenslaan, Harkema en omgeving, zullen zich maar moeilijk kunnen voorstel-

len hoe destijds de situatie op de heide hier is geweest. In latere jaren, toen de ergste nood in Houtgehage en omstreken voorbij was, heeft Visscher ook niet stilgezeten. Hij zette zich onder andere in voor het reclasseringswerk en door zijn toedoen kwamen de eerste kolonies van 'Het Hoogeland' tot stand. Na nog in Drachten en Leeuwarden te hebben gewoond, werd hij in 1926 predikant in Groesbeek. In 1943 is ds. Visscher overleden, nog geen 65 jaar oud. Zijn echtgenote, mevrouw Visscher-van Duyvenhoek, stierf omstreeks 1950. Hun pastorie in Groesbeek droeg de naam 'Huiuze Houtgehage'... De predikant werd op zijn begrafenis de 'grootste bedelaar van de heide' genoemd. Hij zou het als een eretitel hebben beschouwd.

Een mooi kerstfeest

"Nu wil ik (ds. Visscher) eens vertellen van een echt mooi kerstfeest, dat we hebben gevierd. Voor de kinderen is het overal kerstfeest, laten we nu ook eens kerstfeest houden met de oudjes van de heide. Daar werd bekendgemaakt, dat als je de leeftijd van 65 jaar had bereikt, je dan vriendelijk uitgenodigd werd om op de 30ste december, des avonds 5 uur, te komen in het lokaal van Noord-Jeruël. Dat was dien dag een opschudding op de heide in menig oud hart! Zo'n mooie tijding hadden ze in hun leven niet meer verwacht. Neen, dat had nooit een van die oudjes kunnen denken, die des morgens vroeg de oude bedstee waren afgescharreld, dat die dag zo prachtig zou eindigen. De zusters, - u weet wel, lezer, die twee dames, die met ons medewerkten - gingen op de fiets rond om de gehele omtrek van boven

de 65 jaren te inviteren. Daar waren er velen, die het speet, dat ze nog geen 65 waren, want nu wilde zich iedereen wel oud voelen, maar daar was een grens. Alle genodigden namen het gaarne aan. Een oud moedertje van 81 jaar zei: "Nou, dat vind ik nou eens mooi, dat de oude mensen nu ook eens uit mogen naar een feestje, dat is me in mijn leven nog nooit gebeurd. Nooit in mijn leven heb ik een kerstboom gezien".

Het is of je voor een goud- en zilverwinkel staat".

Een klein oud mannetje klauterde met zijn stramme leden zo goed en zo kwaad als het kon, op een bank, want hij zei: "Ik wil de boom goed zien, want ik heb veel gelezen van een kerstboom uit de verre landen, maar dat ik er zelf nog eens een zou zien, dat had ik nooit kunnen denken". Ieder gaf nu zijn opmerkingen, maar veel van onze vrienden konden geen woorden vinden. „'t Was ook niet uit te drukken, zo mooi vonden ze het. Iemand stelde nu voor dat ze samen eens een lied zouden zingen. "Er ruist langs de wolken!" Och heden wat een gezang! Die oude stemmetjes piepten en kraaiden en oude Rapke bromde er tussendoor. Het meest leek alles nog op de tremolo van een orgel. Ze konden geen wijs meer houden, de meesten althans niet meer, en dan zaten we met zijn allen in de hoogte, om even daarna allen trouw tezamen de diepte weer in te gaan".

Wie was de oudste?

"Toen traden we het zaaltje weer binnen. Een lange tafel was aangericht met aan beide zijden banken, waarop de oudjes plaats konden nemen. Voor de gasten werden nu de witte koppen met dampende koffie voorgezet, die bijna de enige mogelijke tractatie voor zulke mensjes bij ons en in elk geval een tractatie die het allermeest op prijs wordt gesteld. Bovendien was het geen gewone koffie, want er was flink suiker in. Of ze smaakte! En toen er ook nog koek werd uitgedeeld, was het voor velen nog feestelijker dan een bruiloft, al hadden de meesten die ook niet meer in het geheugen. Toen kreeg een van de gasten een

alleraardigste gedachte. "Jongen, mijnheer, we zitten hier nou met allemaal oude mensen bij mekaar. Nou moesten we toch eens optellen, wie de oudste van allemaal is en dan ook hoe oud we allemaal met elkaar zijn". De oudste was spoedig gevonden. Dat was oude Rapke, die dit feit allermerkwaardigst vond en zo'n soort gevoel over zich kreeg, leek me, als een kampioen die hoort dat hij een of andere wedstrijd gewonnen heeft, - waar de wereld van overloopt en waar de geïllustreerde bladen vol van staan. Toen werden de jaren bij elkaar geteld, en nadat ik allen - er waren er dertig - gevraagd had naar hun leeftijd en de jaren genoteerd had, ging ik aan het optellen en kwam onder groot vermaak van allen tot het respectabele getal van 2099".

De grote dag

"Het was een koude winterdag. Zo'n dag waarop de atmosfeer bevroren lijkt. De takken van de bomen langs de weg schenen wel steenhard geworden van de vorst. Daar kwamen de eersten van de genodigde oudjes. Op de brede sintelweg zag men hun schemerfiguren aan komen scharrelen. Een 86-jarige was de voorste. Met grote moeite had hij de tocht volbracht. "Ik dacht", zo kwam het er hortend uit, "ik moest maar de eerste zijn. Op een kerstfeest ben ik nog nooit geweest en ik zal er ook wel nooit meer komen, denk ik". We gingen met hem naar binnen en voortdurend ging de deur nu open en dicht. Toen het 5 uur was, waren alle genodigden present. Nu zou de kerstboom vertoond worden, die we, omdat in het feestlokaal geen plaats genoeg was, hadden opgericht in een bijlokaal, vlak tegenover 'Noord-Jeruël'. De kudde oudjes strompelde en hinkelde ons begerig achterna het lokaal weer uit, waar we ons eerst wat verkwikt hadden. Even later stonden ze voor de kerstboom die daar brandde met al zijn kaarsen tussen het frisse groen, waar het licht duizendmaal weerkaatste en duizenden zonnetjes maakte op de glazen ijskegels. Eindelijk werd de stilte verbroken door een oud moedertje, dat zich niet kon inhouden en dat met een geweldige nadruk zei: "Een pronkstuk is het, een aardigheid, moet ik zeggen, och heerkes, wat ben ik blij dat ik hier ben!" Nu vond oude Rapke, die onder koning Willem II gediend had, toen de kerstbomen nog niet waren uitgevonden, blijkbaar de tijd gekomen om zijn oordeel te zeggen. Hij brulde vol ontzetting uit, terwijl hij trilde over al zijn leden: „'t Is verduiveld mooi daar, 't is een merakel.

Een grammofoonconcert

"Er kwam nu nog een grote verrassing. Eén van de zusters had een grammofoon meegebracht. Vol verbazing hadden ze eerst dat vreemde ding bekeken, toen het daar zo geheimzinnig stond op het einde van de tafel. Sommigen hadden misschien wel gedacht, dat het iets was dat met de tractatie had te maken, maar toen het begon te spelen... nee, dat was een onbeschrijfelijke verrassing. Daar klonk het duidelijk verstaanbaar - was 't niet om koud van te worden? - Stille nacht, heilige nacht!" Er was een kerel aan het zingen", zeiden ze later, terwijl er toch geen kerel was. O, wat luisterden ze en wat genoten ze er van. Oude Rapke raakte zo overstuur, dat hij de koffie niet meer naar zijn mond kon krijgen en alles over zijn broek morste. Vooral toen een vrolijke mars ten gehore werd gebracht, wond het hem ontzettend op en hij schudde van het lachen. Hij schreeuwde het er als gewoonlijk uit, al maar onder het spelen, terwijl hij soms met zijn stok zwaaide om te gesticuleren - dat hij zes jaren bij Willem II heeft gediend, die een beste koning was geweest voor de manschappen. Want, had hij gezegd: "Jullie maggen kaartspelelen op wacht, want anders vallen jullie toch maar in slaap". Dat was vroeger nooit zo geweest; en dat die majesteit net zoveel 'orders' op zijn borst had gehad, as tie breed was. Dat hij hem dikwijls had gezien hoor, ,, 't is waar wat ik zeg!" Dit alles, waarop ik maar geen commentaar vroeg, al begreep ik de helft er niet van en al draag ik het hier nu ook niet voor als geschiedkundige feiten, sprak hij, ondanks het verzoek zich te matigen, daar men de grammofoon niet kon horen, met pathos uit".

Ongerust

Wapke bleek nog meer op zijn hart te hebben, want hij maakte

zich nu ongerust over de naaste toekomst van ons vaderland. Hij riep: "Hoe moet dat nou, Willem II, die is ook dood en nou hebben we zo'n goeie koningin, maar hoe komt dat nu later? Want ik wou er wel graag een van diezelfde hebben". Maar toen een ander, die beter op de hoogte bleek te zijn van de hoop van het vaderland, die sindsdien door Gods goedheid tot een blijde vervulling geworden is, zich naar hem heenboog en hem veelbetekenend zei: "Van 't voorjaar". Toen zei oude Rapke: "dan is 't in orde" en legde er zich bij neer.

Verder verloop

"Tractaties en orgelspel wisselden die avond elkaar af en van een paar jonge luitjes, die waarlijk een aardig duet ten gehore brachten, was het algemeen oordeel, "dat ze een stem hadden als een bel". En eindelijk kwam daar nog de evangelist aan met een pet, boordevol met guldens, ook al een geschenk van vriendelijke harten. Aller ogen waren op de pet gericht en toen iedereen een gulden uit de pet mocht nemen, knoopte de een hem in een punt van de zakdoek en een ander hield hem zo stijf mogelijk in de hand, uit vrees van zo'n schat te zullen verliezen. Na een ernstig dankgebed verlieten allen het lokaal en trokken de duisternis weer in. Maar toen was de duisternis lang zo dicht niet meer als op andere avonden. Toen leek de weg naar huis ook lang zo ver niet meer en toen leek het in het hutje ook zo ellendig niet meer. Hoe dat kwam? Dat moet mijn lezer zelf maar zeggen. En nu eindig ik werkelijk met mijn kerstvertelling, want misschien heeft al menig lezer zeer terecht uitgeroepen: "Och wat duurt dat kerstfeest toch lang". Dat hebben die oudjes echter niet gevonden en ik besluit met wat een oude man, die voor het eerst sedert jaren zo'n feest had bijgewoond,

zei: "Ze zijn tegenwoordig veel verder in de liefde als vroeger, maar één ding is jammer: ze moesten een paar keren meer in 't jaar zo'n kerstfeest houden".

Ten slotte

Nog even terug naar de ongerustheid van oude Rapke. Dit kerstfeest werd gehouden op 30 december 1908. Op deze datum was het algemeen bekend dat koningin Wilhelmina in blijde verwachting was van een baby, die op 30 april 1909 ter wereld kwam. Zij (Juliana), was dus zoals ds. Visscher dat noemde: "de hoop van het vaderland".

Bronnen/literatuur:

Ds. J.A. Visscher, 'Van de arme friesche heide' 1909.
Drachtster Courant, d.d. 24 april 1953.

Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtkarspelen

Heidehut bij Houtgehage omstreeks 1890.

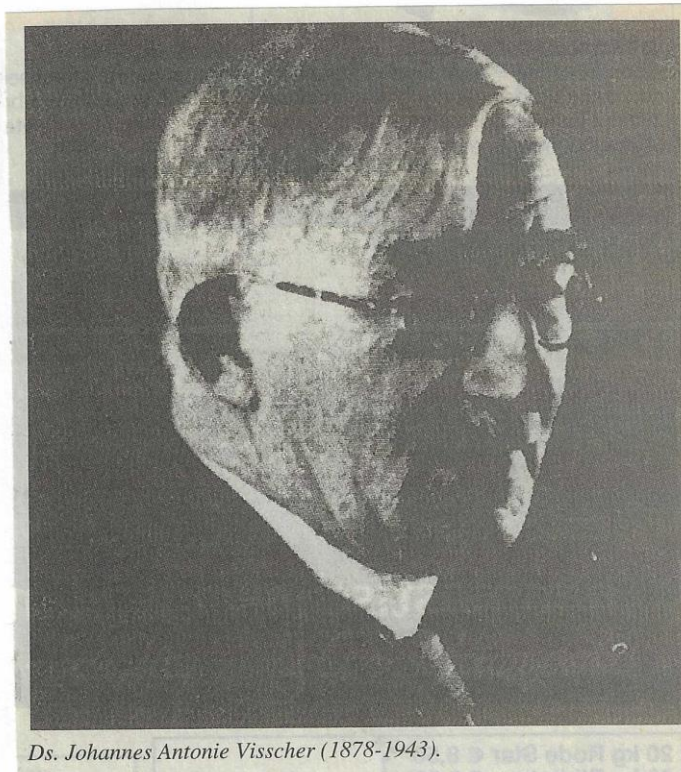
Bij deze foto in de Kollumer Courant d.d. 14 oktober 1903, werd de volgende tekst geschreven:

"Ellendige krotten met een strooien dakje op de heide.

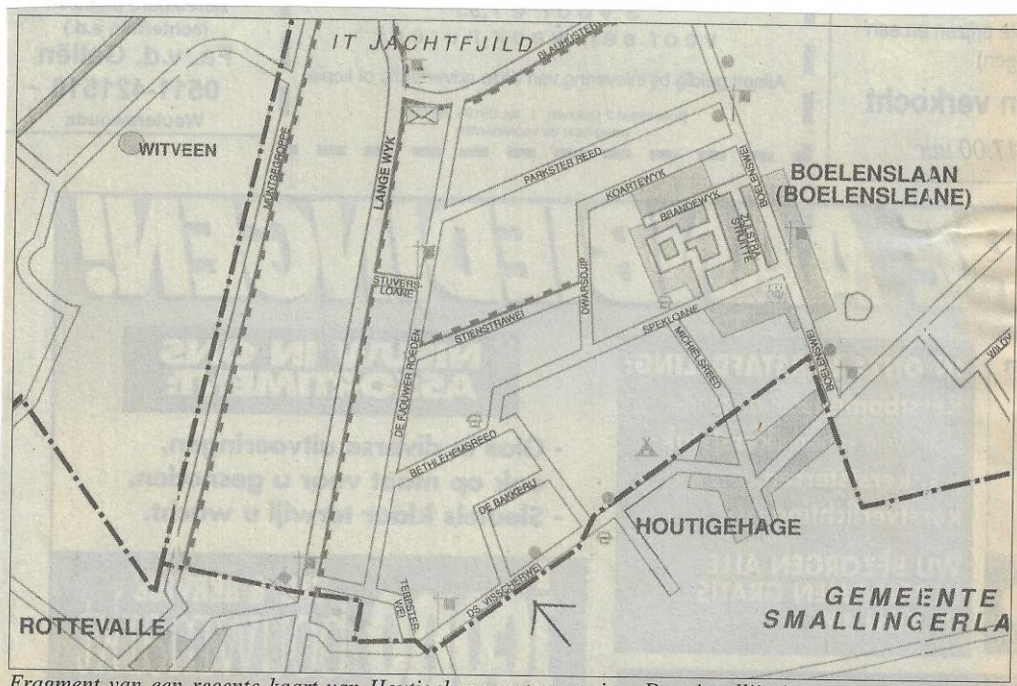
HOUTIGE HAGE - Wie eenigszins in de gemeente Smallingerland bekend is, kent ook de heidestreek Houtigehage. Wie er niet bekend is, kan zich moeilijk voorstellen in welke ellendige krotten velen daar verblijf houden. En de ellendigste krotten, drie in getal zijn... gemeente-eigendom. Laat ons er een kijkje nemen. 'n Beetje voorzichtig, want ge stapt, de eenige deur binnenkomend, in de laagte neer. De lui wonen dus ten deele in den grond. Dat is warm in den winter. Anders is er voor de warmte al weinig gedaan, want de vrouw verzekert ons, dat de woning bij hunne komst slechts bestond uit vier kale zwarte spitsmuren en een strooien dakje. Daarin waren geplaatst twee houyen bakken, die men ledikanten noemde. In deze woning omstreeks 3½ meter lang en breed, 1½ meter hoog, moeten zes personen eten, drinken en slapen. Een jongen van zestien jaar deelt het bed met een 33-jarige zuster en haar kind! Het tweede gebouw bevat twee zulke woningen. In 't eene vertrek moeten acht personen verblijf houden. De deur kan niet voldoende gesloten worden. In de andere helft moeten zeven personen verblijf houden. Twee jongens moeten 's nachts op de aarden vloer slapen. Mag zoo 'n toestand zoo blijven?"

Thuiswerk van een gezin in een heidehut bij Houtigehage begin 20e eeuw.

Ds. Johannes Antonie Visscher (1878-1943).

Fragment van een recente kaart van Houtgehage met omgeving. De stippellijn is gemeentegrens tussen Smallingerland en Achtkarspelen. De Ds. Visscherwei staat bij de pijl aangegeven.